

УДК 811.112.2'38

Суддя А. М.

СИМЕТРІЯ ТА АСИМЕТРІЯ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ СИНОНІМІЧНИХ ІМЕННИХ ГРУП У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено проблемі визначення обсягів значень контекстуальних синонімічних груп, які є симетричними, та механізмів, які зумовлюють виникнення асиметрії під час зближення значень таких груп.

Ключові слова: асиметрія, іменна група, контекстуальні синоніми, прикметник, симетрія.

Судья А. М. Симметрия и асимметрия контекстуальных синонимичных именных групп в немецком публицистическом дискурсе: когнитивный аспект. – Статья.

Статья посвящена проблеме определения симметричных объемов значений контекстуальных синонимичных групп и механизмов, обуславливающих возникновение асимметрии при сближении значений подобных групп.

Ключевые слова: асимметрия, именная группа, контекстуальные синонимы, прилагательное, симметрия.

Suddia A. M. Symmetry and asymmetry of contextual synonymic noun groups in German journalistic discourse: cognitive aspect. – Article.

The article deals issue of how to determine the symmetric part of the meaning within the noun groups and the processes that cause the asymmetry when the noun groups' meanings synonymize.

Key words: adjective, asymmetry, contextual synonyms, noun group, symmetry.

Симетрія/асиметрія є проявом системних властивостей, вона однаковою мірою притаманна будь-якій системі: мові, тексту тощо. Принципи симетрії й асиметрії форми та змісту мовної одиниці полягають у тому, що один і той самий зміст має декілька мовних форм. Концепція симетрії й асиметрії використовується насамперед для аналізу динамічного аспекту мови [2; 3; 5]. Її можна вважати засобом, який пов'язує синтагматику та парадигматику.

Метою статті є аналіз прояву явища симетрії й асиметрії контекстуальних синонімічних іменних груп на матеріалі публіцистичного дискурсу.

Синоніми є одним зі способів прояву симетрії/асиметрії мовних знаків. Завдяки симетрії взагалі відбувається усвідомлення синонімів як таких: саме через симетрію специфічні відмінності між синонімами стають помітними. Наявність спільного й відмінного в контекстуальних синонімічних є їхньою онтологічною властивістю, що надає актуальності нашій розвідці.

Об'єктом статті є контекстуальні синоніми-прикметники, а предметом – симетрія й асиметрія, що виникають за їхнього функціонування в дискурсі.

Засади асиметрії криються в мові та мисленні. Повсякденна мова вирізняється нечіткістю, розпливчатістю, а класи не виокремлюються з точністю. Знання, які використовуються в повсякденному житті, відрізняються від наукових знань, тому мають зовсім іншу структуру [6, с. 23]. Повсякденна свідомість відображає не поняття, а загальнонародні, стереотипні уявлення про світ. Під час вербалізації вони не лише не перешкоджають, а й стимулюють лінгвокреативні процеси мислення до виникнення комунікативно важливих смислів асоціативно-образного характеру. Це приводить в одних випадках до утворення переносних зна-

чень слова, а в інших – до смислової модифікації системного (у тому числі переносного) значення [1, с. 74–75].

Симетрія – це впорядкованість, регулярність, одноманітність предметів і явищ суб'єктивного світу; прояв усталеності, рівноваги в стані. Асиметрія – протилежне поняття, у якому проявляються порушення рівноваги й усталеності, пов'язані зі змінами в організації системи, складових цілого [2, с. 107].

Розглянемо план тексту. З позицій симетрології носіями інформації вважаються лише асиметричні елементи. Підвищуючи кількість інформації в тексті, асиметрія не підвищує її розуміння. У свою чергу симетрія (у вигляді лінгвістичних повторів) обмежує асиметрію, організовує послідовність інформації в тексті, забезпечує поступовість надходження нового та тісний зв'язок зі старим, тими самим підвищуючи ступінь розуміння змісту тексту. Завдяки процесу симетризації лінгвістичний текст залишається ефективним засобом передавання інформації [3, с. 220].

Як стверджує В.Г. Гак, головна причина виникнення асиметрії полягає в тому, що люди оперують поняттями з розмитими межами, незважаючи на чітко окреслене ядро. Можна виразити будь-який об'єкт, для якого не існує найменування в мові. Однак це найважливіше завдання комунікації реалізується ціною нечіткості меж значення мовних елементів, тобто слів, граматичних форм [2, с. 123–124].

Таким чином, симетрія/асиметрія дозволяє виражати будь-яку думку наявними лінгвістичними засобами, відповідно, бути причиною змін у семантиці під час актуалізації смислів. Завдяки симетрії текст характеризується цілісністю, з іншого боку, асиметрія є необхідною умовою розвитку текстових смислів. Симетрія та асиметрія пов'язані.

зуються з такими поняттями, як інформативність, повтор і зв'язність.

Загалом сполучення синонімів характеризується складною взаємодією симетричних та асиметричних смислових обсягів, у яких відбувається як збіг, так і протиставлення прямих чи переносних, денотативних або конотативних, первинних чи вторинних змістів [5, с. 169–170].

Семантична асиметрія забезпечує необхідне варіювання синонімічних одиниць, завдяки якому інформація про об'єкти позамовної дійсності, яку вони виражають, може варіюватись від майже нуля до практично нескінченності. При цьому кожний член синонімічного ряду, актуалізуючи певний фрагмент змісту, новий ракурс його осмислення й опису, істотно доповнює таку інформацію, розширюючи межі пізнання та розуміння світу людиною [5, с. 105]. Встановлення близькості значень слів детермінується особливостями індивідуального досвіду, а саме зближення значень слів є асиметричним. Це постає з множинності засад для встановлення близькості й різного ступеня рефлексії над планом змісту лексем [4, с. 27].

Проаналізуємо прояви симетрії та асиметрії, які виникають під час функціонування контекстуальної синонімії на прикладі, взятому з публіцистичного дискурсу К. Тухольського (див. таблицю 1).

Одиниці знайдено в контексті такому: *Aber wenn wir beweisen, dann schreit das «Deutsche Offiziersblatt» von «etwaigen Meldungen dunkler Ehrenmänner», von Denunziantentum – und wenn der «Vorwärts» die unglaublichen Speisefolgen der armen Armeeoberkommandos veröffentlicht <...> dann hat das schwarz-weiß-rote Papier weiter nichts dazu zu sagen als* [7, с. 2502].

Синонімічність іменника досягається за рахунок зближення *-blatt* і *Papier* через приналежність до *Zeitung*. Атрибути *Offizier-* і *schwarz-weiß-rot* збігаються частиною значення *Militär*, проте за рахунок контексту лексема *schwarz-weiß-rot* надає іменнику *Offizier-* конотацію *реакційний*. Водночас для такого розуміння потрібне залучення фо-

нових знань про ситуацію, події й символи, характерні для доби Веймарської республіки.

На нашу думку, у цьому прикладі прикметник відіграє обмежувальну, деталізаційну роль, модифікуючи значення іменника до необхідних меж.

Для розуміння природи контекстуальної синонімії важливим є розгляд утворення й функціонування синонімів на завершеному текстовому відрізьку за умови, що ряд складатиметься з більше ніж двох одиниць. Саме тому стає важливим розгляд функціонування контекстуальної синонімії прикметника на прикладі, який є достатньо довгим, щоб включати різні типи повторів, і достатньо «яскравим», щоб включати в себе достатню кількість синонімічних одиниць із різними типами зв'язків між ними, при цьому будучи достатньо невеликим, щоб відслідкувати фрейми й текстові зв'язки, які ними кодуються.

Розглянемо представлення інформації у фреймовій таблиці 1 на прикладі, взятому з есе К. Тухольського «Paganini», оскільки в ньому представлено відразу декілька типів синонімічних утворень.

У зв'язку з описаними особливостями дослідження контекстуальної синонімії прикметника необхідно відзначити такі характеристики, важливі для аналізу:

1) в описаному випадку всі синонімічні елементи належать до текстового концепту PAGANINI, який є референтом усіх виокремлених одиниць;

2) контекстуальні синоніми є лише одним із засобів створення образу, тому проведений аналіз є заздалегідь неповним, оскільки не включає численні засоби текстової зв'язності (наприклад, метафори, метонімію, алюзії, різні повтори тощо), тобто всі одиниці, які не входять до складу досліджених контекстуальних синонімів;

3) пресупозиційний фонд та обсяг фонду знань читача є приблизно однаковим з авторським, оскільки йдеться про епоху, яка відносно однаково не відома як читачеві, так і автору. Отже, можна не брати до уваги соціокультурну різницю;

4) текст водночас містить як фактичний матері-

Таблиця 1

Фрейм синонімічної пари *das «Deutsche Offiziersblatt» – das schwarz-weiß-rote Papier*

Назва слоту	Значення слоту	Джерело знань про значення	Приєднана процедура
das	маркер кореферентності		
Deutsche	a) die Deutschen, Deutschland betreffend	словник	
Offiziers-	1. a) <o. Pl.> militärische Rangstufe, die die Dienstgrade vom Leutnant bis zum General (a) umfasst	словник	→ Militär
blatt	3. Zeitung	словник	↑ Zeitung
das	маркер кореферентності		
schwarz-weiß-rote	die Farbe der keiserlichen Fahne, also deutschen Reich betreffend	фонові-знання	→ Militär → Offizier auch: ↑ reaktionär
Papier	2. Schriftstück, Aufzeichnung, schriftlich niedergelegter Entwurf, Brief, Aufsatz, Vertrag o. Ä.:	словник	↑ Zeitung

ал, так і авторське ставлення до об'єкта, є спробою відтворити «портрет», що задається установкою на текст: *Paganini ist tot. Lebendig machen? Es wird kaum gelingen – aber ich wills versuchen* [7, с. 834].

На початку оповіді автор задає асоціативний ряд: *Paganini, ein Geiger, ein langer, schwarzer Kerl, spielte fabelhaft die Violine – ah, und warten Sie! – dämonisch*. Наступні відрізки активують субфрейми, які, власне, «оживляють» розповідь про великого скрипача:

Vielleicht hat wirklich Wien den Mann erst «gemacht» – soweit er sich nicht selbst in Szene setzte. Die Marke «Paganini» wurde in Italien hergestellt und in Wien auf Flaschen gezogen, etikettiert, fertig zum Versand [7, с. 835].

Die Bühne mochte noch in politicis verdächtig sein... Die Porträts variieren: ihnen gemeinsam sind die lebendigen Augen des Südländers, die Locken und eine gewisse undurchdringliche Maske, die sich als Schwermut oder Dämonie geben konnte. Er war ein richtiger Publikums-Paganini, ein Kerl, wie ihn das Parkett wollte [7, с. 836].

Отже, структура фрейма *Paganini* має конкретний вигляд, наведений у таблиці 2.

Таблиця 2

Структура фрейма *Paganini*

Субфрейм	Ключові активаційні слова
Meister/Virtuose	ein Geiger, spielte fabelhaft die Violine
Dämon	dämonisch
Geschäftemacher	Die Marke «Paganini» <...> hergestellt gezogen, etikettiert, fertig zum Versand
Bühnengestalt	eine gewisse undurchdringliche Maske, die sich als Schwermut oder Dämonie geben konnte <...> ein richtiger Publikums-Paganini <...> wie ihn das Parkett wollte

Базовий фрейм, який ототожнюється з текстовим концептом PAGANINI, можна розділити на субфрейми *Meister* (присутній експліцитно чи імпліцитно в значеннях усіх виокремлених одиниць) та *Dämon*, до якого у свою чергу входять субфрейми *Bühnengestalt* і *Geschäftemacher*. Також можна виокремити субфрейм *Liebe*, однак у його межах релевантних для дослідження одиниць виявлено не було.

Для виокремлених синонімічних іменних груп, що містять атрибуцію, характерним є злиття фреймів, коли іменник представляє один субфрейм, а прикметник – інший. Тобто для синонімізації іменних груп необхідно, щоб співпали одночасно фрейми атрибутів і фрейми іменників. Це, на нашу думку, пояснює, чому контекстуальна синонімія прикметника, порівняно із синонімією іменника, є не таким частотним явищем. Таблиця 3 відображає розподіл одиниць за фреймами. У дужках після лексеми вказано, з яким фреймом

співвідноситься кожна одиниця. «М» означає *Meister*, «D» – *Dämon*, «B» – *Bühnengestalt*, «G» – *Geschäftemacher*.

Таблиця 3

Збіги та розходження контекстуальних синонімічних груп за субфреймами

Субфрейм	Контекстуальні синоніми
Dämon/ Bühnengestalt	ein richtiger (D) Publikums-Paganini (B) ein Kerl (B), wie ihn das Parkett wollte (D) ein Konzert (B) schreck (D) ein Vitzliputzli (D) der zahlenden Bourgeoisie (B)
Meister/ Bühnengestalt	der beleidigte (M) Teufel (B) der gekränkte (M) Maurermeister (B)
Geschäftemacher/ Bühnengestalt	ein geschäftstüchtiger (G) Teufel (B) ein Teufel (B) auf der Tournee (G) ein teuflischer (B – іронія) Geschäftsmann (G)
Meister/ Geschäftemacher	ein großer (M) Rechenkünstler (G) ein Geldsammler (G) aus Neigung (M – потенційно) ein sehr tüchtiger (M) Geschäftsmann (G) ein geschickter (M) asozialer Macher (G) ein schlauer (G) Gott (M)

Відразу зауважимо, що одиниці *der beleidigte Teufel* та *der gekränkte Maurermeister* є синонімічними за рахунок зближення значень іменника при синонімічних значеннях прикметників *beleidigt syn. gekränkt*, що у свою чергу активує зближення, симетризує контекстуальні значення іменників, дозволяючи реалізувати іронію.

Необхідно відмітити, що атрибут представлено широкою варіацією:

- прикметниками *richtig, tüchtig, geschäftstüchtig, teuflisch, groß, schlau*;
- партиципом II *geschickt*;
- складними іменниками *Publikums-Paganini, Geschäftsmann, Maurermeister, Konzertschreck, Geldsammler*;
- іменною групою в родовому відмінку *der zahlenden Bourgeoisie*;
- іменниками з прийменником *aus Neigung, auf der Tournee*;
- підрядними означальними реченнями в прикладі *ein Kerl, wie ihn das Parkett wollte*.

У цій вибірці переважає синонімія іменних груп як цілої одиниці, що пояснюється тим, що один і той самий субфрейм може бути присутнім як у значенні іменника, так і в значенні атрибута, наприклад: *ein geschäftstüchtiger (G) Teufel (B) – ein teuflischer (B) Geschäftsmann (G)*.

Інформація, яка кодує синонімічність, активується як прикметниками, так і іменниками, проявляється в семантиці, сполучуваності, імплікаціях, фонових знаннях, логічних операціях, які їх активують,

та інших явищах, а механізм синонімізації проявляється на всіх рівнях. Відповідно, явища симетрії й асиметрії також активуються на всіх рівнях, зближуючи та поляризуючи як значення іменників чи прикметників між собою, так і іменників із прикметниками при синонімізації іменних груп у цілому.

Відзначимо, що для синонімізації одиниць важливою є не відстань між ними, а саме зближення

за однаковими субфреймами. З іншого боку, лише завдяки обмеженій кількості субфреймів повтор контекстуальних синонімічних одиниць спостерігається протягом усього тексту.

Перспективою дослідження є вивчення розподілу інформаційного навантаження в середині іменних груп та ролі симетрії/асиметрії в декодуванні контекстуальних синонімів.

Література

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики : [монография] / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. – 786 с.
3. Корбут А.Ю. Текстосимметрия как раздел общей теории текста : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 / А.Ю. Корбут. – Барнаул, 2005. – 343 с.
4. Лебедева С.В. Интегративная модель близости значения слов / С.В. Лебедева // Вопросы психолінгвистики. – 2007. – № 5. – С. 27–30.
5. Хантакова В.М. Теория синонимии: опыт интегрального анализа : [монография] / В.М. Хантакова. – Иркутск : Иркутский гос. лингвист. ун-т, 2006. – 211 с.
6. Palmer F.R. Semantics / F.R. Palmer. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 164 p.
7. Tucholsky K. Werke, Briefe, Materialien / K. Tucholsky, M. Gerold-Tucholsky, F. Raddatz, R. Links, M. Hepp. – Berlin : Directmedia, 1999. – 12733 S.